

ELEONORA TABACZYŃSKA

GŁOS W DYSKUSJI

Abstrakt: Autorka porusza trzy kwestie: 1. Znaczenie ośrodka szklarskiego w Wenecji-Murano, rozwijającego się od wczesnego średniowiecza, mającego rozległe kontakty handlowe lądowe i morskie, obejmujące handel wyrobami oraz ścisłą współpracę z innymi ośrodkami; 2. Rolę zakonu benedyktynów w rozwoju szklarstwa; 3. Relacje szklarstwa świeckiego i klasztornego (zwłaszcza benedyktyńskiego).

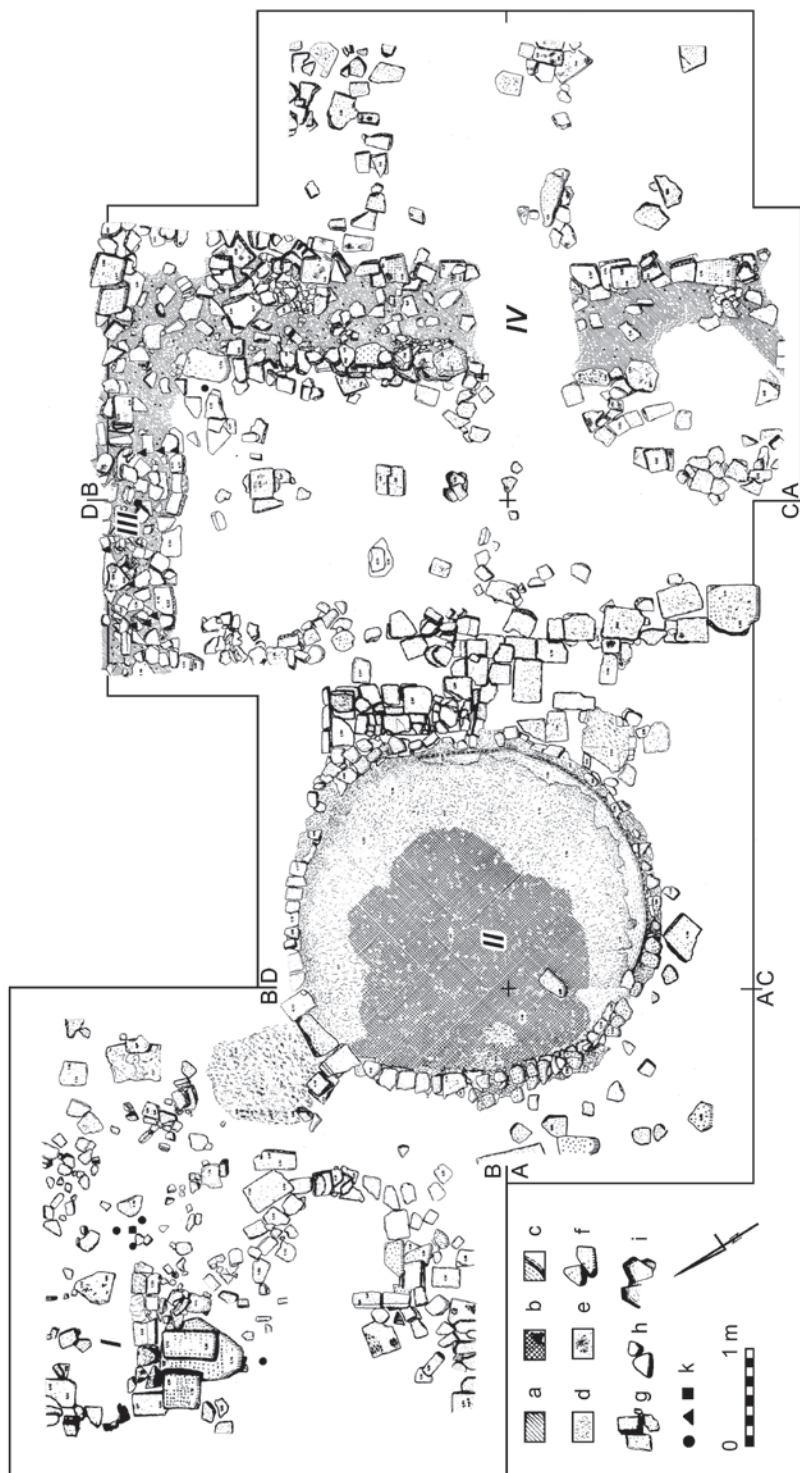
Słowa kluczowe: Włochy, wczesne średniowiecze, szklarstwo weneckie, huta na Torcello, zakon benedyktynów, szklarstwo klasztorne.

Abstract: The Author raises three issues: 1. The significance of the glass-making centre in Venice-Murano, which developed from the time of Middle Ages and had wide trade relations by the routes over land and seas, including trade with glass artifacts and close cooperation with other centres; 2. The role of the Benedictine Order in the development of glass manufacturing; 3. The relations of secular and monastic (particularly Benedictine) glass-making.

Keywords: Italy, early Middle Ages, Venetian glass manufacturing, glasswork on Torcello Island, Benedictine Order, monastic glass-making.

Cieszę się wielce, że w naszym Instytucie zorganizowana została ta międzynarodowa konferencja z inicjatywy Polskiego Komitetu Narodowego Association Internationale pour l'Histoire du Verre dla rozważań i dyskusji nad stanem badań nad *Szklę na głównych szlakach komunikacyjnych wczesnośredniowiecznej Europy i Azji*. Pragnę też pogratulować i podziękować jej Organizatorom z Panią Prof. Marią Deka na czele, jak również serdecznie powitać Szanownych Referentów i wszystkich Uczestników tej konferencji, przybyłych z zagranicy i z kraju, życząc owocnej dyskusji.

Nie mogąc, niestety, uczestniczyć w tej konferencji ze względów zdrowotnych, chciałabym przekazać w dyskusji pewne informacje, myśli i pytania. W moim odczuciu w programie konferencji zabrakło – może też z mojej winy (?) – ukazania roli i wpływów ośrodka szklarskiego w Wenecji-Murano, rozwijającego się od wczesnego średniowiecza poprzez rozległe kontakty handlowe lądowe i morskie. Emanowała ona bowiem i emanuje nadal – jak się wydaje – swoją artystyczną produkcją ozdób, naczyń i kandelabrow, jak również rozwijającą się ciągle technologią, której korzenie sięgają starożytności. Poczynając zaś od X w., możemy mówić o jej szerokich kontaktach, nie tylko poprzez handel wyrobami, lecz często ścisłą współpracę, może nawet niekiedy o charakterze kolonizacyjnym. Takie można

Ryc. 1. Torcello, stan. 1, wykop II, warstwa V. Rzut poziomy pozostałości konstrukcji pieców szklarskich (I–IV) wraz z rozmieszczeniem fragmentów tygli

a – wewnątrz konstrukcji III i IV; b – węgiel drzewny i spalenizna; c – substancja częściowo zeszlona, wytopiona z cegieł ściany konstrukcji II; d – spieczona glina z zaprawą; e – zaprawa; f – obrobione i łupane kamienie; g – cegły; h – kamienie bez śladów obróbki; i – fragmenty dużego naczynia glinianego; k – fragmenty tygli z resztkami zakrzepłej masy szklanej z warstw IV (kółko), V (trójkąt) i VI (kwadrat).

Wg E. Tabaczyńskiej 1977, ryc. 60, i 1987, ryc. 1 oraz z niewielkimi zmianami (Red.)

Fig. 1. Torcello, site 1, trench II, layer V. Horizontal projection of the remains of a glass furnace constructions (I–IV) with placement of crucibles fragments

a – the inside of constructions III and IV; b – charcoal and burned soil; c – substance partially vitrified, melted from the brick walls of the construction II; d – arid clay with mortar; e – mortar; f – processed and cracked stones; g – brick; h – unprocessed stones; i – fragments of a large clay pot; k – fragments of crucibles with rests of dried up glass batch from the layers IV (circle), V (triangle) and VI (square).

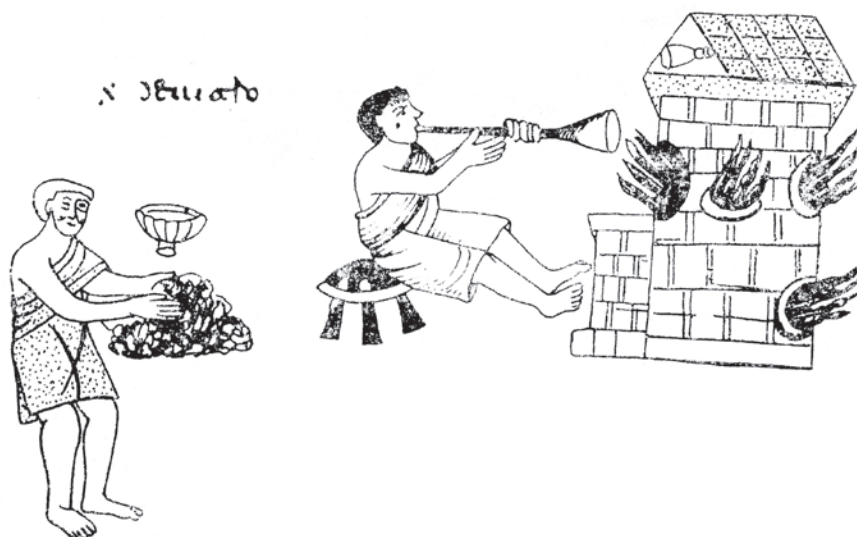
After E. Tabaczyńska 1977, Fig. 60, and 1987, Fig. 1 with small changes (introduced by the Editor)

odnieść wrażenie, czytając interesujące prace znanych i cenionych badaczy szklarstwa wenecko-murańskiego – Luigi Zecchina (np. 1987–1990) z Murano i Astone Gasparetto (np. 1958; 1967) z Wenecji, jak również wielu innych.

Tej problematyki współpracy rzemieślniczej szklarstwa dotyka może referat Pani Prof. Ekateriny Stolyarowej o szklach starożytnych i średniowiecznych oraz o ówczesnych relacjach międzynarodowych. Tu nasuwają się pewne następujące pytania: czy w dotychczasowych badaniach istnieją jakiegokolwiek dane (lub przesłanki) wskazujące na jakieś związki istniejące między świeckim i klasztornym szklarstwem (zwłaszcza benedyktyńskim)¹, które – jak wiadomo – miało w swych rękach budownictwo kościelne, w tym najprawdopodobniej również wystrój wewnętrzny świątyń. Benedyktynom zawdzięczamy – jak wiadomo – spisane rzymskiej technologii szkła (Teofil). Taka myśl nasunęła mi się po odkryciu w latach 1961–1962 huty szkła z VII–VIII w. na Torcello w trakcie polsko-włoskich badań nad początkami Wenecji (ryc. 1). W tej hucie, w kamiennych, toczonych tyglach wytapiano i krystalizowano szkło o recepturze rzymskiej, produkując kostki mozaikowe (również złożone) oraz naczynia, zwłaszcza pucharki. Produkowano tu więc głównie kostki mozaikowe w różnych kolorach, które użyto do wykonania VII-wiecznych mozaik we wnętrzu pobliskiej bazyliki katedralnej pw. Santa Maria Assunta z tego właśnie wieku (tzw. kaplicy DIACONICON). Była to huta, w której główny piec (*Furnus operis*) to kopulasty piec typu rzymskiego ze znanej ryciny odkrytej w klasztorze na Monte Cassino (ryc. 2). Datuje się ją wprawdzie na X w., lecz są na niej wyraźne elementy rzymskie (tunika operującego hutnika i naczynie stojące obok pieca). Nadbudówka prostokątna nad tym kopułowym piecem (pomieszczenie chłodnicze?), nie pasujące do kopuły statycznie, jest jakimś późniejszym błędnym dodatkiem.

Wracając jeszcze do szklarstwa benedyktynów, warto tu przypomnieć, że w „Regule św. Benedykta” (*Regula Sancti Benedicti*) znajdujemy wielce interesujący zapis (Rozdz. LVII), który nakazuje zakonnikom zbywanie swoich

¹ W odpowiedzi E. Stolyarowa stwierdziła, że według Jej wiedzy, nie ma dowodów na funkcjonowanie na Rusi benedyktyńskich pracowni szklarskich we wczesnym średniowieczu (przyp. Redakcji).

Ryc. 2. Rycina pieca szklarskiego z manuskryptu Rabana Maura *De Universo* (1023 r.) zdeponowanego w bibliotece klasztoru benedyktynów na Monte Cassino.

Wg E.F. Schenka zu Schweinsberga 1963, s. 269, i E. Tabaczyńskiej 1987, ryc. 14

Fig. 2. Drawing of a glass furnace from the manuscript of Rabanus Maurus *De Universo* (1023) escrowed in the library of the Benedictine abbey at Monte Cassino.

After E.F. Schenk zu Schweinsberg 1963, p. 269, and E. Tabaczyńska 1987, Fig. 14

wytworów (i prac?) po cenach niższych od tych, które obowiązują w rzemiośle świeckim. Oznaczało to niewątpliwą konkurencję między nimi, ale może nie wykluczało zupełnie współpracy. W związku z tym mamy pewien interesujący dokument. Jest nim X-wieczny Akt Donacyjny, przekazujący benedyktynom wyspę w Wenecji (dzisiaj zwaną San Giorgio Maggiore), podpisany przez Dożę oraz przedstawicieli miejscowych arystokratów i innych dostojników weneckich, wśród których widnieje też podpis DOMINICUS FIOLARIUS (Zecchin 1987, s. 5), niewątpliwie lokalnego hutnika, specjalisty produkującego naczynia wydmuchiwane. Miał więc ten świecki rzemieślnik szklarski wysoką rangę nie tylko w społeczności tego miasta, ale zapewne i wśród rzemieślników klasztornych, z którymi łączyły go jakieś zawodowe sprawy, może i współpraca. Ten dokument byłby tego wymownym dowodem.

WYKAZ CYTOWANEJ LITERATURY

- Gasparetto A. 1958, *Il vetro di Murano dale origini ad oggi*, Venezia.
 Gasparetto A. 1967, *A proposito dell'officina vetraria torcellana. Forni e esisterni di fusion antichi*, „Journal of Glass Studies”, 9, s. 50–75.
 Schenk zu Schweinsberg E.F. 1963, *La fabrication du verre d'après deux manuscrits enlumines du „De Universo” de Raban Maur*, „Cahiers de la céramique, du verre et des arts du feux”, 8/32, s. 268–275.

- Tabaczyńska E. 1977, *L'officina vetraria*, [w:] L. Leciejewicz, E. Tabaczyńska, S. Tabaczyński, *Torcello, scavi 1961–62*, Monografie dell'Istituto Nazionale d'Archeologia e Storia dell'Arte, III, Roma, s. 89–153.
- Tabaczyńska E. 1987, *Wczesnośredniowieczna huta szkła na wyspie Torcello Laguny Weneckiej: interpretacje archeologiczne*, Acta Universitatis Nicolai Copernici. Archeologia, 12, Archeologia szkła, 2, Toruń, s. 63–88.
- Zecchin L. 1987–1990 (I:1987, II:1989, III:1990), *Vetro e vetrai di Murano. Studi sulla storia del vetro*, Venezia.

ELEONORA TABACZYŃSKA

A VOICE IN DISCUSSION

Summary

I am very glad, that this international conference was organized from the initiative of the Polish National Committee of the Association Internationale pour l'Histoire du Verre at our Institute, for reflection and discussion over the state of research on the issue of *Glass on main communication roads of Early Medieval Europe and Asia*. Since, unfortunately due to the health problems, I cannot participate in the conference personally, I would like to convey in writing some information, thoughts and questions.

In my view, the conference program lacks – and this may also be my fault (?) – a presentation of the role and influence of the glass manufacturing centre in Venice-Murano, which developed from early Middle Ages through widespread trade contacts by overland and overseas routes. For this centre emanated then and still does today – as it seems – by spreading out its artistic production of adornments, vessels and candelabras, as well as by continuously developing technology, which roots in antiquity. Starting from the 10th c. we can speak of its wide contacts, not only through trade with manufactured artifacts, but often due to a close collaboration, which might have even taken forms of colonization. This is the impression one gets when reading all the interesting works of well-known and valued researchers on Venice-Murano glass manufacturing – Luigi Zecchin (e.g. 1987–1990) from Murano and Astone Gasparetto (e.g. 1958; 1967) from Venice, also many others.

The issues of cooperation in glass handcraft are perhaps reflected in the paper of prof. Ekaterina Stolyarova on antique and medieval glass and on international relations at that time. In this context the following questions arise: is there any evidence (or presumptions) known to the researchers now, which would point to connections existing between the secular and monastic glass manufacturing (particularly Benedictine)*, the latter – as we know – having in its hands the matters of church building, including most probably the interior decoration of the churches. To the Benedictines we owe – as we know – writing down of the Roman glass technology (Teophilus). This thought came to me after the discovery of the glasswork from the 7th– 8th centuries on Torcello Island in 1961–1962, during the Polish-Italian research on the beginnings of Venice (Fig. 1). In this glasswork, in crucibles of stone, glass was melted and crystalized according to the Roman formula and tesserae were manufactured (also gilded), also vessels, particularly small beakers. It was here, where mainly tesserae of various colors were manufactured, which were used for making the 7th c. tessellations in the interior of the nearby basilica cathedral from this same century – Santa Maria Assunta (so called DIACONICON chapel). In this glasswork the main furnace (*Furnus operis*) was a domed furnace of the Roman type, known to us from a drawing discovered in the Monte Cassino monastery (Fig. 2). Although the

* In her answer E. Stolyarova said, that according to her knowledge, no proof exists to support the thesis on existence of Benedictine glass workshops on Rus' territory in early Middle Ages (Editor's note).

drawing is dated to the 10th c., it still bears clear Roman elements (the tunic of the worker and the vessel standing near the furnace). The rectangular superstructure over the domed furnace (cooling room?), which does not fit statically to the dome, is a later erroneous addition.

Coming back to the Benedictine glass handcraft it is worth reminding here, that in *Regula Sancti Benedicti* we find an interesting fragment (Chapter LVII), in which a demand is expressed that the monastic craftsmen sell their products (and works?) at prices lower than those for secular handcraft. This meant doubtlessly a competition between them, but perhaps did not completely exclude cooperation. In this relation we come over an interesting document. It is a 10th c. Donation Act, which devolves the island in Venice (today called San Giorgio Maggiore) to the Benedictines, signed by the doge and representatives of local aristocracy and other Venetian dignitaries. Among the signatures we also find the one of DOMINICUS FIOLARIUS (Zecchin 1987, p. 5), no doubt a local glassworker, a specialist in blowing out glass vessels. This secular glass craftsman must have had a high standing not only among the citizens of this city, but possibly also among the monastic craftsmen, with whom he shared professional matters of some kind, maybe even collaboration. This document could be a meaningful proof for this fact.

Translated by Beata Kita